

STADIUL ACTUAL AL CERCETĂRILOR PRIVIND INDUSTRIA LITICĂ CIOPLITĂ ÎN NEOLITICUL TIMPURIU DIN BANAT

ION CORNEL BĂLTEAN

1. Introducere

Pe baza materialelor descoperite la Gura Baciului, Cârcea și Ocna Sibiului și a celor descoperite în Banat, coroborate cu descoperirile din spațiul balcano-anatolian, se consideră că cea mai timpurie manifestare a neoliticului în spațiul carpato-dunărean este reprezentată de *complexul cultural Starčevo-Criș*. Acesta evoluează de-a lungul a patru faze (I-IV) subdivizate în câte două etape fiecare (notate A, B), cu excepția primei, împărțită în trei etape (notate A, B, C)¹. O opinie diferită asupra începutului neoliticului timpuriu, fie și numai din punct de vedere terminologic, a fost emisă pe baza cercetărilor arheologice de la Ocna Sibiului, punctul „Triguri” efectuate de Iuliu Paul² și de la Șeușa „La cărarea morii” de Marius Ciută³, potrivit cărora, prima cultură neolitică din acest spațiu poate fi numită *cultura Precriș*⁴, ce evoluează pe parcursul a două faze, denumite Precriș I și Precriș II⁵.

Complexitatea problemelor reliefate face imposibilă rezolvarea lor fără studii interdisciplinare. În contextul acestora, studiul industriei litice se dovedește a fi unul absolut necesar, atât pentru a se stabili raporturile cu fondul anterior, mezolitic, de tip Schela Cladovei - Lepenski Vir, legăturile cu spațiul sudic, cât și relațiile cu primele comunități vinciene.

Trebuie subliniat de la început faptul că demersul nostru rămâne în mare parte tributار bibliografiei ce pune în circuit științific materialul, astfel, publicarea selectivă a materialelor, uneori fără date stratigrafice, lipsa datelor tehnologice,

¹ Lazarovici 1969, 3-26; 1971, 409-422; 1977, 31-42, 65-67; 1979, 15-22, 24-57; 1983, 16-34; 1984, 51-104; 1987-1988, 17-28; 1992a, 25-59; 1993, 11-47; 1996, 21-38; 1998, 7-37; 2001, 37-47; Lazarovici, Maxim 1995, 3-5, 7-8, 199-207; Maxim 1999, 30-49; Lazarovici, Nica 1991, 5-12.

² Paul 1989, 4; 1995, 28-36.

³ Ciută 2000, 51-101; 2001, 9-26; Lazarovici 2001, 37-47.

⁴ Ciută 2000, 76; 2001, 9; 2002.

⁵ Paul 1989, 11; 1995, 39; Ciută 2005, 118, 120.

micșorarea excesivă a planșelor, ce face imposibilă identificarea tehnologică a materialelor, neclaritatea fotografiilor, ș.a. sunt doar câteva dintre problemele des întâlnite în literatura de specialitate.

2. Observații de natură tehnologică asupra industriei litice

Așa cum am menționat, în Banatul românesc, cele mai timpurii manifestări neolitice sunt încadrate în faza a II-a [7080±50 BP (FNS, GrN-28454) – 6925±45 BP (FGZ, GrA-25621)] a complexului cultural Starčevo-Criș⁶, reprezentative, în ceea ce privește industria litică, așa cum reiese din bibliografia de specialitate existentă, sunt stațiunile de la Dubova-Cuina Turcului niv.I și II⁷ și Foeni -“Sălaș”⁸.

2.1. Cuina Turcului, nivelul I-II (pl. I-II).

Inventarul litic al acestor etape de locuire cuprinde un număr de 10.411 piese dintre care doar 319 au suferit modificări morfologice intenționate ulterioare debitajului. Materialul brut este dominat de lame și lamele simple (730), într-un număr mai mic aflându-se suporturile așchiale (28)⁹.

Materia primă folosită este constituită în proporție de 94% din silex, 5% obsidian și doar 1% cuarț¹⁰. O opinie diferită, însă bazată pe propriile campanii de săpătură, are V. Boroneanț, care consideră că silexul și obsidianul sunt depășite cantitativ de cuarț, semnalat doar prin suporturi atipice¹¹.

Tehnologic, cea mai mare parte a pieselor publicate provin dintr-o fază finală a lanțului operațional (*plein débitage*). Debitarea credem că s-a făcut de pe un singur plan de lovire, alegerea suporturilor ce urmau a fi transformate în unelte, pare să fi fost efectuată cu atenție, dovadă fiind regularitatea bună și medie a nervurilor negativelor anterioare și a laturilor pieselor. Nu cunoaștem frecvența tipurilor de taloane și, implicit, modul de preparare a planului de lovire, deoarece la nici o piesă nu se fac astfel de referiri, iar din cele 13 (sau 14) nuclee menționate ca având forme prismatice și neregulate, nu a fost redat grafic nici unul¹². Cele 7 piese de tip “*esquillées*” descoperite în aceste niveluri ar putea sugera folosirea acestei

⁶ Biagi, Spataro 2004, 13

⁷ Boroneanț 1970, 407-410; 1979, 160-163; Lazarovici 1969, 5; 1979, 22; 1983, 19-20; 1984, 62, 64; Păunescu 1979, 45; 1988, 9.

⁸ Greenfield, Drașovean 1994, 70-71.

⁹ Păunescu 1970, 36-37, 149-151, 230; 1979, 29-32; 1987, 80-86; 1988, 9-13; Lazarovici 1969, 1; 1979, 28-29, pl. IV/A; Boroneanț 1970, 408.

¹⁰ Păunescu 1979, 29.

¹¹ Boroneanț 1970, 408.

¹² Păunescu 1970, 37; 1979, 32; 1987, 86; 1988, 13.

tehnici în timpul lanțului operațional. Se pare că la realizarea armăturilor geometrice (piese de tip trapez) nu s-a folosit tehnica *micro-burinului*, dovadă fiind lipsa deșeurilor caracteristice acestei tehnici de producere a trapezelor. Se consideră că numărul mare de deșeuri și spărturi atipice constituie dovada faptului că cioplirea uneltelor a avut loc în așezare¹³, însă, în stadiul actual al cercetărilor nu putem face referiri la procesele post depoziționale ce au putut afecta acest inventar litic și mai ales la „piesele” rezultate în urma acestor procese.

Studiul tipologic relevă existența în număr mare a pieselor retușate (126), a pieselor *tronquées* (11), à *encoche* (25) și a pieselor denticulate (24), în general realizate prin retușe directe normale, plate sau semi-abrupte. Inventarul tipologic al acestui ansamblu litic cuprinde un număr mic de piese piese segmentiforme (1), burine (3), *perçoirs* (3), gratoare (9). Acestea din urmă (gratoarele) sunt realizate pe suporturi așchiale sau laminare cu partea activă convexă, uneori ușor concavă, oblică sau dreaptă față de axa de percuție, realizată prin retușe directe normale, scurte marginale sau abrupte. Piesele de tip *perçoir* sunt realizate prin retușe directe abrupte bilaterale. Burinele au forme atipice, întâlnindu-se doar cele de tipul de unghi pe spărtură.

2.2. *Foeni – Sălaș* (pl. III/1-11). În acest sit au fost descoperite 34 (35 sau 37) de piese litice cioplite, realizate în special din agat cu nuanțe gălbui și maronii, dar și din cuarț sau silex, cu nuanțe vineții.

Tehnologic, suporturile – așchii și lame – provin atât din fazele de “*plein débitage*” cât și din primele etape ale lanțului operațional, așa cum o dovedește și un *racloir* simplu convex realizat pe o așchie corticală. Cele 3 nuclee descoperite sunt de tipul bipolar și multipolar, primele fiind realizate pe galeți din cuarț. Numărul extrem de mic al așchiilor corticale lasă să se înțeleagă că decorticarea, totuși, nu a avut loc în interiorul așezării sau cel puțin nu în zona săpată.

Tipologic, întâlnim piese componente pentru seceră (2), *racloirs* (1), o piesă retușată (partea distală a unei lamele cu retușe directe bilaterale și inverse plate), așchii și lame simple, unele cu retușe marginale de uzură¹⁴.

O altă așezare datată în Starčevo-Criș IIA-IIIB este cea de la Pojejena-Nucet, însă, din cauza numărului mic al materialelor litice descoperite, acestea nu au fost analizate sau redată în detaliu, motiv pentru care nu putem face referiri la acest lot de materiale¹⁵. O situație similară poate fi reținută și pentru materialele descoperite în *Peștera lui Climente*¹⁶.

¹³ Păunescu 1979; 32; 1987, 86; 1988, 13.

¹⁴ Kuijt 1994, 86-93.

¹⁵ Luca 1995, 6, 8.

¹⁶ Boroneanț 1979, 172-173.

2.3. Următoarea fază, a III-a, din evoluția complexului cultural Starčevo-Criș în Banat [6860±60 BP (PRT2, GrN-28460) – 6390±100 BP (TRS, Lv-2155)]¹⁷ este ilustrată de materialele de la Cuina Turcului nivelul III, Gornea–*Căunița de Sus* și *Locurile Lungi*, Ostrovu Banului (Golu), Schela Cladovei, Dudeștii Vechi, Silagiu-Buziaș, etc.¹⁸.

În nivelul III de la Cuina Turcului (pl.IV) se constată o diminuare a numărului total de piese, persistând aceleași grupe tipologice, cu excepția burinelor, care lipsesc¹⁹. Din punct de vedere tehnologic nu se pot observa modificări notabile, comparativ cu etapa anterioară.

Inventarul litic de la Ostrovu Banului (pl.V) este alcătuit din gratoare, de tipul simplu pe așchie, pe capăt de lamă cu partea activă convexă, realizată mai ales prin retușe directe lamelare convergente și/sau non-convergente, *racloir* pe așchie corticală, piese retușate, piese denticulate, *perçoirs*, armături geometrice, lame și lamele simple. Suporturile laminare au o bună regularitate a marginilor evidențiind un debitaj atent. Într-un singur caz, poate fi presupusă debitarea de pe un nucleu bipolar²⁰.

Din alte stațiuni sunt ilustrate puține materiale, unele, practic, imposibil de identificat sau reinterpretat. De la Gornea este ilustrată o piesă fragmentară (partea mezială a unei lame simple), de la Dudeștii Vechi, materialele publicate au un caracter microlitic, în special, utilaj laminar, unele piese având denticulații fine care pot reprezenta fie retușe scurte marginale, fie retușe marginale de uzură²¹. Materialele din așezarea Starčevo-Criș de la Liubcova–*Ornița* nu au fost publicate²². Cercetările de suprafață de la Silagiu-Buziaș (pl.III/12-14) au pus în evidență un număr mare de piese litice, cioplite “dintr-un silex gălbui cu flecuri mari alburii” (dar și din obsidian) cuprinzând lame, uneori retușate bilateral²³; din cauza neclarității fotografiilor nu putem face mai multe precizări asupra materialului. Materialele litice descoperite până în acest moment în nivelul 4.2 din Peștera *La Hoțu*, Cheile Minișului, datate în faza III a complexului Starčevo-Criș [6710±80 BP (HOT, Sac-2001)]²⁴ sunt insignifiante numeric și irelevante din punct de vedere tehnologic.

După faza a III-a a complexului cultural Starčevo-Criș se constată o evoluție diferențiată între nordul și sudul Banatului; în sud, contactul cu Vinča A fiind mai

¹⁷ Biagi, Spataro 2004, 13.

¹⁸ Lazarovici 1969, 3-5; 1977, 43-45; 1979, 22-23, 48-50; 1983, 20-21; 1984, 64-68.

¹⁹ Păunescu 1979; 31; 1987, 80, 83-84; 1988, 9, 12.

²⁰ Roman, Boroneanț 1974, 123, 126; Păunescu 1970, 152, 230; 1987, 86-88; 1988, 13-14; Lazarovici 1979, 29, pl. IV/B.

²¹ Lazarovici 1979, pl. IV/C.

²² Luca 1987, 13-23.

²³ Lazarovici, Sfetcu 1990, 47-48, pl. 1.

²⁴ Bălțean 2006a; Biagi, Spataro 2004, 13.

puternic, ia naștere fenomenul de sinteză „Starčevo IV”, reprezentat de stațiunile de la Ostrovu Golui, niv. III-IV, Gornea, Moldova Veche, iar în nord complexul Starčevo-Criș înregistrează ultima sa fază de evoluție²⁵.

În ceea ce privește industria litică, pentru fenomenul de sinteză Starčevo IV, nu au fost publicate materialele din stațiunile reprezentative, iar în nordul Banatului, situația industriei litice este de asemenea confuză, cauzată pe de o parte de lipsa datelor provenite din săpături sistematice, iar pe de alta, de discuțiile axate mai ales pe analiza materialelor ceramice, determinată de asocierea unor elemente Starčevo IVA și B cu elemente vinciene A₂/A₃ și lumea lineară²⁶.

3. Discuții

Relațiile dintre fazele finale ale culturii Schela Cladovei – Lepenski Vir cu primele comunități neolitice sunt departe de a fi înțelese, opiniile diverșilor cercetători fiind de cele mai multe ori contradictorii²⁷. În acest context ar trebui să-și găsească locul și la noi studiul tehnologic al industriei litice comparate, între cele două manifestări culturale²⁸.

În Iugoslavia, materialul litic starcevean din stațiunile Ušće Kameničkog potoka, Knjepište și Velešnica cuprinde aceleași grupe tipologice ca cele întâlnite la Cuina Turcului, însă cu un procentaj mai mic al armăturilor geometrice (explicabil, poate, prin paralelismul cu Lepenski Vir IIIa-b, Cuina Turcului III)²⁹. În același timp, există diferențe între industria litică de la Lepenski Vir I-II (mezolitic) și III (neolitic) atât din punct de vedere al materiei prime (silex de tip pre-balcanic în nivelul neolitic) cât și din punct de vedere tehnologic³⁰.

În Ungaria, la Mehtelek-Nadas, analiza tipologică³¹ relevă faptul că cea mai bine reprezentată grupă tipologică este cea a pieselor *tronquées*, a gratoarelor, lamelor și lamelelor retușate. Nici în această stațiune nu s-a utilizat tehnica microburinului la confecționarea armăturilor geometrice (trapeze isoscele). Industria litică din această așezare a fost paralelizată cu cea din nivelurile I-III de la Cuina

²⁵ Lazarovici 1969, 23; 1971, 409-422; 1974, 45-47; 1977, 65-67, 69-71; 1979, 53-57; 1983, 25; 1984, 68-71; 1987-1988, 25-26; 1992b, 7-9.

²⁶ Drașovean 1989, 9-49, pl. VI/9-10, XII/13, XIV/7-22, XVIII/2-4, 9.

²⁷ Boroneanț 2000, 100, 223-224, 226-227; Păunescu 1989, 155; 1990, 145; 1992, 6; Radovanović 1996a, 10; 1996b, 39-48; Lazarovici 1979, 57-58; 1983, 9-16; 1984, 60.

²⁸ Perlès 1987, 19-39; 1989, 109-127; Kozłowski 1989, 131-148; Biagi, Starnini, Voytek 1993, 45-67; Marchand 2000, 377-403.

²⁹ Šarić 1997, 177-187.

³⁰ Kozłowski, Kozłowski 1983, 259-294.

³¹ Starnini 1994b, tab. 3.

Turcului³². La Endröd, sit 39, într-un vas Starčevo-Criș a fost descoperit un "depozit" de așchii de silex de tip pre-balcanic (101 piese), analizarea cărora a dovedit utilizarea tehnicii *esquillée* la cioplirea nucleelor, transportați probabil din nordul Balcanilor³³.

În Bulgaria, analiza materialului litic din neoliticul timpuriu din vestul țării (Galabnik I, Slatina IV, Eleshnitsa, Kovatchevo, Gradeshnitsa, etc.) a pus în evidență existența lamelor mari cu retușe paralele, a pieselor componente pentru seceră, a gratoarelor în cea mai mare parte realizate pe capăt de lamă. Sub aspect tehnologic, se menționează utilizarea tehnicii *esquillé* în timpul debitajului. În ansamblu, se consideră că tradiția tehnică pentru partea centrală a Peninsulei Balcanice trebuie căutată cel mai probabil în afara Europei³⁴.

Revenind la teritoriul României, stabilirea unor corespondențe între stațiuni este mai dificil de realizat, în special sub aspect tehnologic, din cauza motivelor expuse sumar la începutul notei noastre, însă nu se constată diferențe majore între principalele așezări³⁵. Studiul efectuat asupra materialelor neolitice timpurii din Oltenia, suportă mai multe discuții însă, acestea, ar depăși cadrul notei noastre³⁶.

Prezența suporturilor din cuarțit în ansamblurile litice din mai multe situri neolitice timpurii, precum Șeușa - *La Cărarea Morii*, nu poate fi invocată ca un argument în favoarea susținerii unor posibile contacte cu fondul mezolitic de tip Schela Cladovei – Lepenski Vir³⁷. Caracterul microlitic al utilajului litic nu implică în mod obligatoriu existența armăturilor geometrice, ca un rezultat tehnologic conștient, care să poată susține vechimea și/sau originea unei populații. Aceste false „armături geometrice” sunt cel mai adesea simple părți meziale ale unor suporturi lamelare, fracturate prin dublă flexiune sau, de cele mai multe ori, rezultate în urma unor acțiuni mecanice accidentale sau a proceselor postdepoziționale ce au afectat secvențele sedimentare corespunzătoare nivelurilor ocupaționale³⁸. Aceeași falsă interpretare tipologică poate fi observată și în cazul des invocatelor „vârfuri” de săgeți, piese ce reprezintă în bună măsură doar partea distală a suporturilor laminare. Confuziile tipologice, lacunele terminologice și falsele interpretări funcționale ale ansamblurilor litice sunt alte elemente des întâlnite în literatura de specialitate, care, coroborate cu cele deja menționate, fac

³² Starnini 1994a, 101-102, 106-107; 1994b, 38, 53, 57, 81-82, fig.9-37.

³³ Kaczanowska, Kozłowski, Makkay 1981, 105-107.

³⁴ Gatsov 1993, 24-34, 45-51.

³⁵ Păunescu 1970, 37-38, 149-153; 1979, 32; 1987, 77-80, 86-89; 1988, 2-9, 13-15; Dinan, Nica 1995, 3-11; Lazarovici 1979, 29-29; 1998, 32-35; Lazarovici, Maxim 1995, fig. 15-18; Maxim 2000, 27-35, Comșa 1994, 17-22, fig. 6-10; Ciută 2000, 58-60, fig. 5-6, 8/1-6; Bălțean, Badescu 2001; Bălțean 2003, 207-211.

³⁶ Dinan, Nica 1995, 3-11;

³⁷ Bălțean 2003, 207-211.

³⁸ Bălțean 2006b.

imposibilă creionarea unor trăsături specifice ale industriei litice a neoliticului timpuriu din Banat.

În ceea ce ne privește, nu considerăm, în stadiul actual al cercetărilor, că industria litică a neoliticului timpuriu, așa cum este ea prezentată (analizată), poate reprezenta un element care să dovedească procese de migrație și difuziune, nici nu permite stabilirea legăturilor cu fondul mezolitic existent³⁹ și nici cu manifestările neolitice timpurii din sudul Balcanilor⁴⁰, altfel decât prin presupusa origine balcanică a așa-numitului *silex de tip Prebalcanic*. Totodată, sub aspect tehnologic, dar și tipologic, trebuie văzut care este rolul și ce impact a avut contactul cu primele comunități vinciene asupra industriei litice starceviene. Evident, toate acestea, suntem de părere că nu se pot realiza fără o reanalizare a loturilor de materiale din săpăturile mai vechi. Sperăm că cercetările arheologice în curs de desfășurare de la Dudeștii Vechi sau Miercurea Sibiului, or să aducă date noi despre caracteristicile tehnologice moștenite și/sau dezvoltate de-a lungul neoliticului timpuriu, despre procurarea și circulația materiei prime, despre funcționalitatea utilajului litic, brut sau modificat morfologic intenționat după debitare.

Concluzionând, fără a exclude diferențele impuse de materia primă, de trăsăturile tehnologice și nu în ultimul rând de stadiul actual al cercetărilor, putem spune că materialele litice starceviene descoperite în Banat susțin relativa unitate a industriei litice ce caracterizează neoliticul timpuriu din spațiul carpato-balcanic⁴¹, în special sub aspect tipologic.

Sperăm ca viitoarele cercetări arheologice să acorde o importanță mai mare industriei litice, găsindu-și astfel loc și materialele descoperite în România în contextul discuțiilor privind dinamica populațiilor, activitățile intra-sit, transferul sau hiatusul tehnologic dintre fondul anterior mezolitic și elementele neolitice timpurii și nu în ultimul rând datele, empirice, lacunare sau chiar eronate cu privire la caracterul funcțional al utilajelor litice să fie ridicate la standardele actuale impuse de literatura de specialitate.

³⁹ Nica 2000a, 62; 200b, 135; Ciută 2000, 58-60, 75; 2004, 19-20; 2005, 128.

⁴⁰ Lazarovici, Maxim 1995, 202.

⁴¹ Kozłowski 1982, 142-157.

THE PRESENT STAGE OF RESEARCHES CONCERNING LITHIC INDUSTRY IN EARLY NEOLITHIC FROM BANAT.

Summary

In Romanian part of Banat the earliest Neolithic appearances are parts of the 2nd (even of the end of the 1st phase) of the Starčevo-Criș cultural complex, illustrative, in what concerns the lithic material, being stations from Dubova – Cuina Turcului level I and II, and Foeni – Sălaș. From technological point of view, the largest part of the published tools comes from a final phase of the “*chaîne opératoire*”. The typological study makes evident the presence of the following types: retouched tools, *tronçées* tools, *à encoche* tools and denticulate tools realized through normal direct retouches, flat and semi-abrupt, component tools for sickles, segmentiformed tools, *perçoirs* and scrapers. The next phase (the 3rd) from the evolution of the Starčevo-Criș cultural complex in Banat is illustrated especially by the materials from Cuina Turcului, level III, where persist the same typological groups, excepting borers, which do not occur more now.

In the present stage of researches we do not consider that the lithic industry of Early Neolithic, as it is presented (analysed), may represent an element which proves the migration and diffusion processes, do not allow even the links establishment with the existing Mesolithic substratum, nor with the Early Neolithic manifestations from the southern part of the Balkans.

At the same time, from technological and typological points of view, we have to see which is the role and what was the impact of the first Vinča communities contact over the Starčevo-Criș lithic industry.

We consider that all these things impose a reconsideration of the lots of materials resulted from the older excavations.

BIBLIOGRAFIE

- Bălțean 2003** - I. Bălțean, *Industria litică cioplită din așezarea neolitică timpurie de la Șeușa „La Cărarea Morii”*, în *Arheologia Moldovei*, XXV, 2003, p.207-211.
- Bălțean 2006a** - I. Bălțean, *Rezultatele cercetărilor arheologice din carstul văii Minișului: Peștera La Hoșu. Campaniile 2004-2005*, sub tipar.
- Bălțean 2006b** - I. Bălțean, *L'industrie lithique taillée de la zone carpathique. Une révision critique des données bibliographiques*, manuscris.
- Bălțean, Bădescu 2001** - I. Bălțean, C. Bădescu, *Industria litică cioplită din așezarea neolitică timpurie de la Șeușa „La Cărarea Morii”*, comunicare prezentată la Sesiunea Științifică Națională Studențească, Univ. de Vest Timișoara, 4-6 mai 2001.
- Biagi, Spataro 2004** - P. Biagi, M. Spataro, *Noi datări cu radiocarbon în așezările culturii Criș din Banat și Transilvania (România)*, în *Patrimonium Banaticum*, III, 2004, p. 7-20.
- Biagi, Starnini Voytek 1993** - P. Biagi, E. Starnini, B. Voytek, *The Late Mesolithic and Early Neolithic settlement of northern Italy: recent considerations*, în *Porocilo o raziskovanju paleolita, neolita in eneolita v Sloveniji*, XXI, 1993, p.45-67.
- Boroneanț 1970** - V. Boroneanț, *La civilisation Criș de Cuina Turcului*, în *Actes du VIIe Congres International des Sciences Prehistoriques et Protohistoriques*, I, Praga, 1970, p.407-410
- Boroneanț 1979** - V. Boroneanț, *Descoperiri arheologice în unele peșteri din Defileul Dunării*, în *Speologia*, Ed. Academiei, București, 1979.
- Boroneanț 2000** - V. Boroneanț, *Paléolithique supérieur et épipaléolithique dans la zone des Portes de Fer*, Ed. Silex, București 2000.
- Ciută 2000** - M. Ciută, *Contribuții la cunoașterea celui mai vechi orizont al neoliticului timpuriu din România: cultura Precriș*, în *Apulum*, XXXVII/1, 2000, p.51-101.
- Ciută 2001** - M. Ciută, *Contribuții la cunoașterea celui mai vechi orizont al neoliticului timpuriu din România: Cultura Precriș (II)*, în *Apulum*, XXXVIII/1, 2001, p.9-26.
- Ciută 2004** - M. Ciută, *Contribution Regarding the Knowledge of the Beginning of the Early Neolithic in Romania. The Precris Culture in Intercarpathian Area*, în *Patrimonium Apulense*, IV, 2004, p. 8-28.
- Ciută 2005** - M. Ciută, *Începuturile neoliticului timpuriu în spațiul intracarpatic transilvănean*, Ed. Aeternitas, Alba Iulia, 2005.

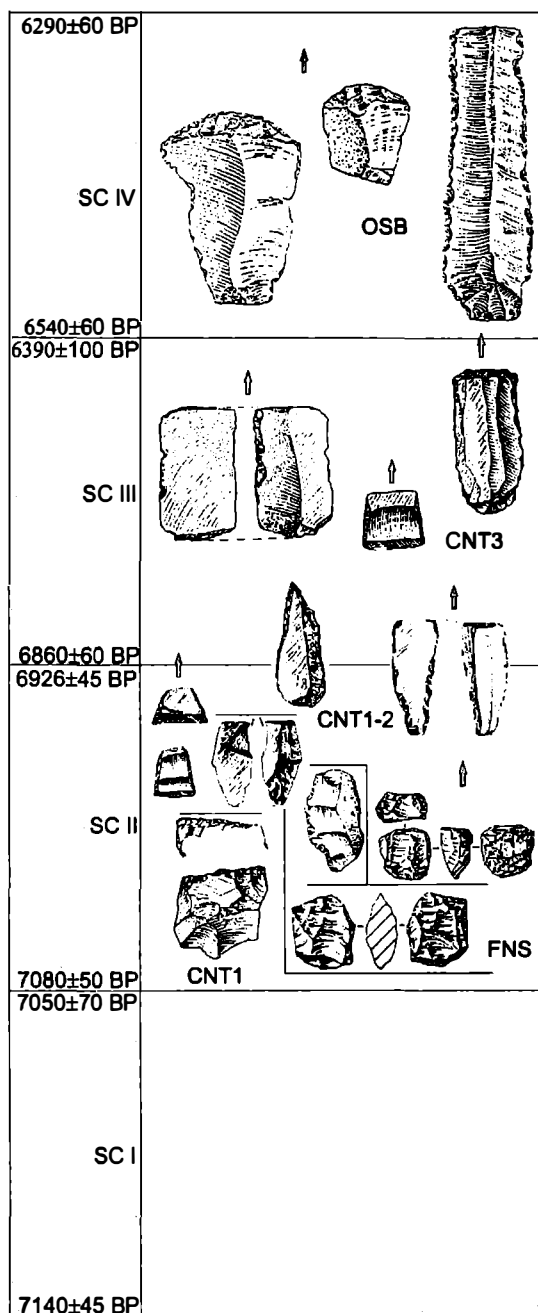
- Comșa 1994** - E. Comșa, *Așezarea Starcevo-Criș de la Dulceanca*, în *Analele Banatului*, III, 1994, p.13-40.
- Dinan, Nica 1995** - E. Dinan, M. Nica, *Tehnologia litică în așezările neoliticului timpuriu din Oltenia*, în *Arhivele Olteniei, Serie nouă*, nr. 10, 1995, p.3-11.
- Drașovean 1989** - Fl.Drașovean, *Observații pe marginea unor materiale inedite privind raporturile dintre cultura Starcevo-Criș, Vinča A și lumea liniară în nordul Banatului*, în *Apulum*, XVI, 1989, p.9-48.
- Gatsov 1993** - I. Gatsov, *Neolithic chipped stone industries in Western Bulgaria*, Jagellonian University, Institute of Archaeology, Krakow, 1993.
- Greenfield, Drașovean 1994** - H. J. Greenfield, Fl. Drașovean, *Preliminary report on the 1992 excavations at Foeni-Sălaș: an early neolithic Starcevo-Criș, settlement in the romanian Banat*, în *Analele Banatului*, III, 1994, p.45-85.
- Kaczanowska, Kozłowski, Makkay 1981** - M. Kaczanowska, J. Kozłowski, J.Makkay, *Flint hoard Endröd, site 39 Hungary (Körös culture)*, în *Acta Archaeologica Carpathica*, XXI, 1981, p. 105-117
- Kozłowski 1982** - J. Kozłowski, *La néolithisation de la zone balkano-danubienne du point de vue des industries lithiques*, în *Origin of the chipped stone industries of the early farming cultures in Balkans* (ed. J. Kozłowski), *Prace archeologiczne* 33, Warszawa-Krakow, p.131-170.
- Kozłowski 1989** - J. Kozłowski, *The Neolithisation of South-East Europe – an altenative approach*, în *Varia Archaeologica Hungarica* II, 1989, p.131-148.
- Kozłowski, Kozłowski 1983** - J. Kozłowski, S. Kozłowski, *Chipped Stones Industries from Lepenski Vir, Yugoslavia*, în *Il popolamento delle Alpi in Eta Mesolitica, VIII-V millenio a.c.*, *Preistoria Alpina* 19, 1983, p.259-294.
- Kuijt 1994** - I. K. Kuijt, *Foeni, Romania, 1992 preliminary report: analysis of chipped stone tools*, în *Analele Banatului*, III, 1994, p.86-93.
- Lazarovici 1969** - Gh. Lazarovici, *Cultura Starcevo-Criș în Banat*, în *Acta Musei Napocensis*, VI, 1969, p.3-26.
- Lazarovici 1971** - Gh. Lazarovici, *Faza a IV-a a culturii Starcevo-Criș în Banat*, în *Acta Musei Napocensis*, VIII, 1971, p.409-422.

- Lazarovici 1974** - Gh. Lazarovici, *Cu privire la neoliticul din Banat*, în *Tibiscus*, 3, 1974, p. 45-64.
- Lazarovici 1977** - Gh. Lazarovici, *Gornea. Preistorie*, în *Caiete Banatica, seria arheologie* 5, Reșița, 1977.
- Lazarovici 1979** - Gh. Lazarovici, *Neoliticul Banatului*, în *Bibliotheca Mvsei Napocensis IV*, Cluj-Napoca, 1979.
- Lazarovici 1983** - Gh. Lazarovici, *Neoliticul timpuriu din zona Porților de Fier (Clisura)*, în *Banatica*, VII, 1983, p.9-34.
- Lazarovici 1984** - Gh. Lazarovici, *Neoliticul timpuriu în România*, în *Acta Musei Porolisensis*, VIII, 1984, p.49-104.
- Lazarovici 1987-1988** - Gh. Lazarovici, *Sincronismele Vinča A – Starčevo-Criș*, în *Acta Musei Napocensis*, XXIV-XXV, 1987-1988, p.17-28.
- Lazarovici 1992a** - Gh. Lazarovici, *Așezarea neolitică timpurie de la Zăuan și câteva probleme privind neoliticul timpuriu din Balcani*, în *Acta Musei Porolisensis*, XVI, 1992, p.25-59.
- Lazarovici 1992b** - Gh. Lazarovici, *Neoliticul în județul Caraș-Severin*, în *Symposia Thracologica*, 9, 1992, p.7-15.
- Lazarovici 1993** - Gh. Lazarovici, *Așezarea neolitică de la Zăuan (II). Migrație și difuziune. Chalcoliticul balcano-anatolian. Propuneri pentru un model de analiză procesuală*, în *Acta Musei Porolisensis*, XVII, 1993, p.11-47.
- Lazarovici 1996** - Gh. Lazarovici, *The process of neolithisation and the development of the first neolithic civilisations in the Balkans*, în *Actes XIII CISPP*, Forlì, 1996, p. 21-38.
- Lazarovici 1998** - Gh. Lazarovici, *About the neolithisation process of the second migration of the Early Neolithic*, în Fl. Drașovean (ed.) *The Late Mesolithic of the middle Danube Region*, Timișoara, 1998, p. 7-37.
- Lazarovici 2001** - Gh. Lazarovici, *Despre locul descoperirilor de la Șeușa în neoliticul timpuriu din sud-estul Europei*, în *Studia Archaeologica et Historica Nicolao Gudea Dicata, Bibliotheca Musei Porolissensis IV*, Zalău, 2001, p. 37-47.
- Lazarovici, Maxim 1995** - Gh. Lazarovici, Z. Maxim, *Gura Baciului. Monografie arheologică*, în *Bibliotheca Mvsei Napocensis XI*, Cluj-Napoca, 1995.
- Lazarovici, Nica 1991** - Gh. Lazarovici, M. Nica, *Chalcoliticul balcano-anatolian*, în *Cultura Vinča în România*, Timișoara 1991, p.5-16.

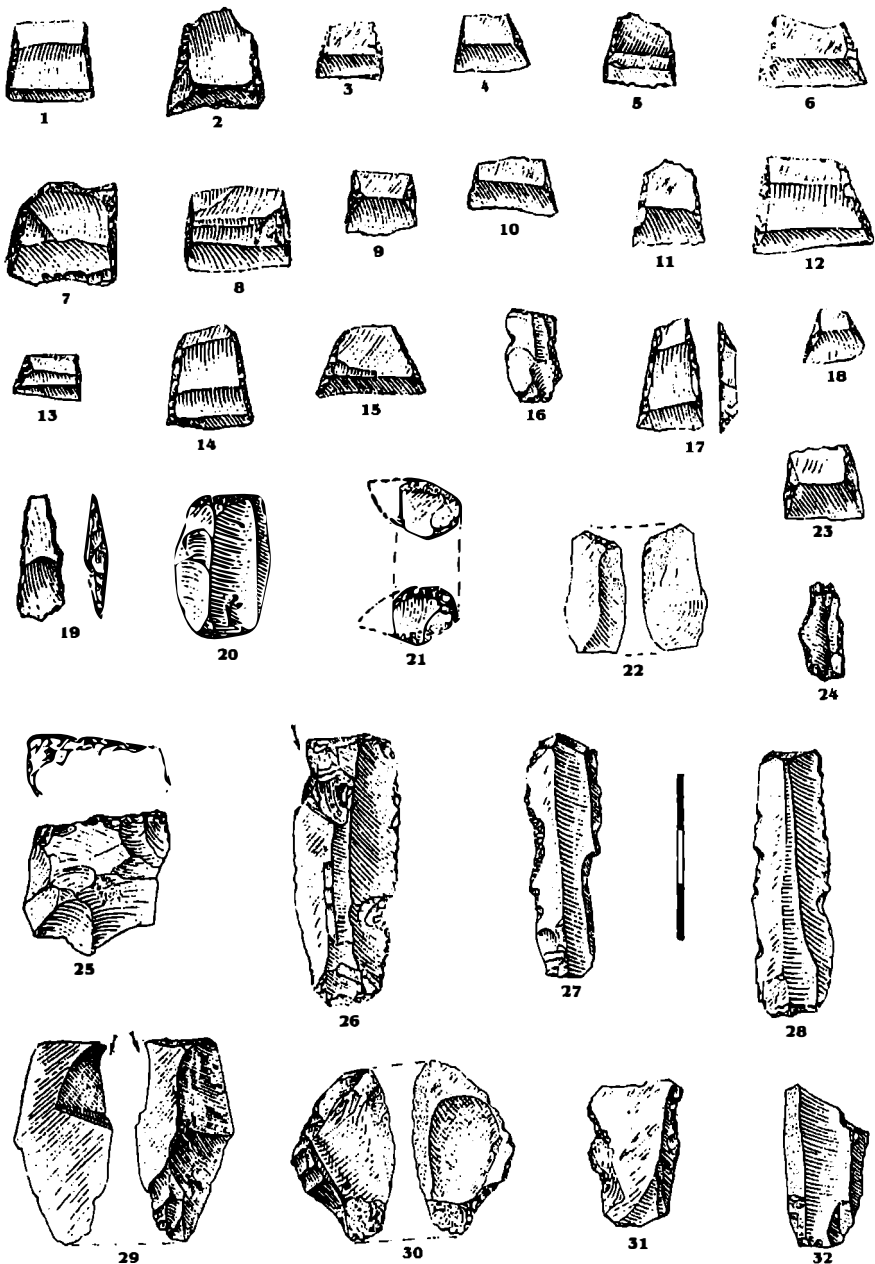
- Lazarovici, Sfetcu 1990** - Gh. Lazarovici, O. Sfetcu, *Descoperiri arheologice la Silagiu-Buziaș*, în *Banatica*, X, 1990, p. 45-57
- Luca 1987** - S.A. Luca, *Așezarea Starčevo-Criș de la Liubcova-Ornița*, în *Banatica*, IX, 1987, p. 13-23.
- Luca 1995** - S.A. Luca, *Așezarea aparținând culturii Starčevo-Criș de la Pojejena-Nucet (jud. CS)*, în *Banatica*, XIII/1, 1995, p.5-22.
- Marchand 2000** - G. Marchand, *La Neolithisation de l'ouest de la France: aires culturelles et transferts techniques dans l'industrie lithique*, în *BSPF*, 97, nr.3, 2000, p. 377-403.
- Maxim 1999** - Z. Maxim, *Neo-eneoliticul din Transilvania. Date arheologice și matematico-statistice*, în *Bibliotheca Musei Napocensis* XIX, Cluj-Napoca, 1999.
- Maxim 2000** - Z. Maxim, *Utilajul litic cioplit de la Leț*, în *Angustia*, 5, 2000, p. 27-35.
- Nica 2000a** - M. Nica, *Die Meso- und Neolithischen Kulturen olteniens im kontext der Südost - und Mitteleuropa*, în *Studia Antiqua et Archaeologica*, VII, Iași, 2000, p.63-89.
- Nica 2000b** - M. Nica, *Die Mesolithischen und Neolithischen Kulturen olteniens im kontext des Mittel - und Südosteuropäischen Neolithikums*, în *Analele Banatului*, VII-VIII, 2000, p.133-160.
- Paul 1989** - I. Paul, *Unele probleme ale neoliticului timpuriu din zona carpato-dunăreană*, în *SCIVA*, 40, 1, 1989, p.3-27.
- Paul 1995** - I. Paul, *Aspekte des Karpatisch-Balkanisch-Donauländischen Neolithikums. Die Präcriș-Kultur*, în *Vorgeschichtliche Untersuchungen in Siebenbürgen*, Alba Iulia, 1995, p.28-68.
- Păunescu 1970** - Al. Păunescu, *Evoluția uneltelor și armelor de piatră cioplită descoperite pe teritoriul României*, Ed. Acad., București, 1970.
- Păunescu 1979** - Al. Păunescu, *Cercetările arheologice de la Cuina Turcului-Dubova (jud. Mehedinți)*, în *Tibiscus*, V, 1979, p. 11-56.
- Păunescu 1987** - Al. Păunescu, *Les industries lithiques du néolithique ancien de la Roumanie et quelques considérations sur l'inventaire lithique des cultures du néolithique moyen de cette contrée*, în J. Kozłowski (ed.) *Chipped stone industries of the early farming cultures in Europe*, *Archaeologia Interregionalis*, Warszaw-Krakow, 1987, p.75-94.
- Păunescu 1988** - Al. Păunescu, *Les industries lithiques du néolithique ancien de la Roumanie et quelques considérations sur l'inventaire lithique des*

cultures du néolithique moyen de cette contrée, în *Dacia, N.S.*, XXXII, 1-2, București, p.5-19.

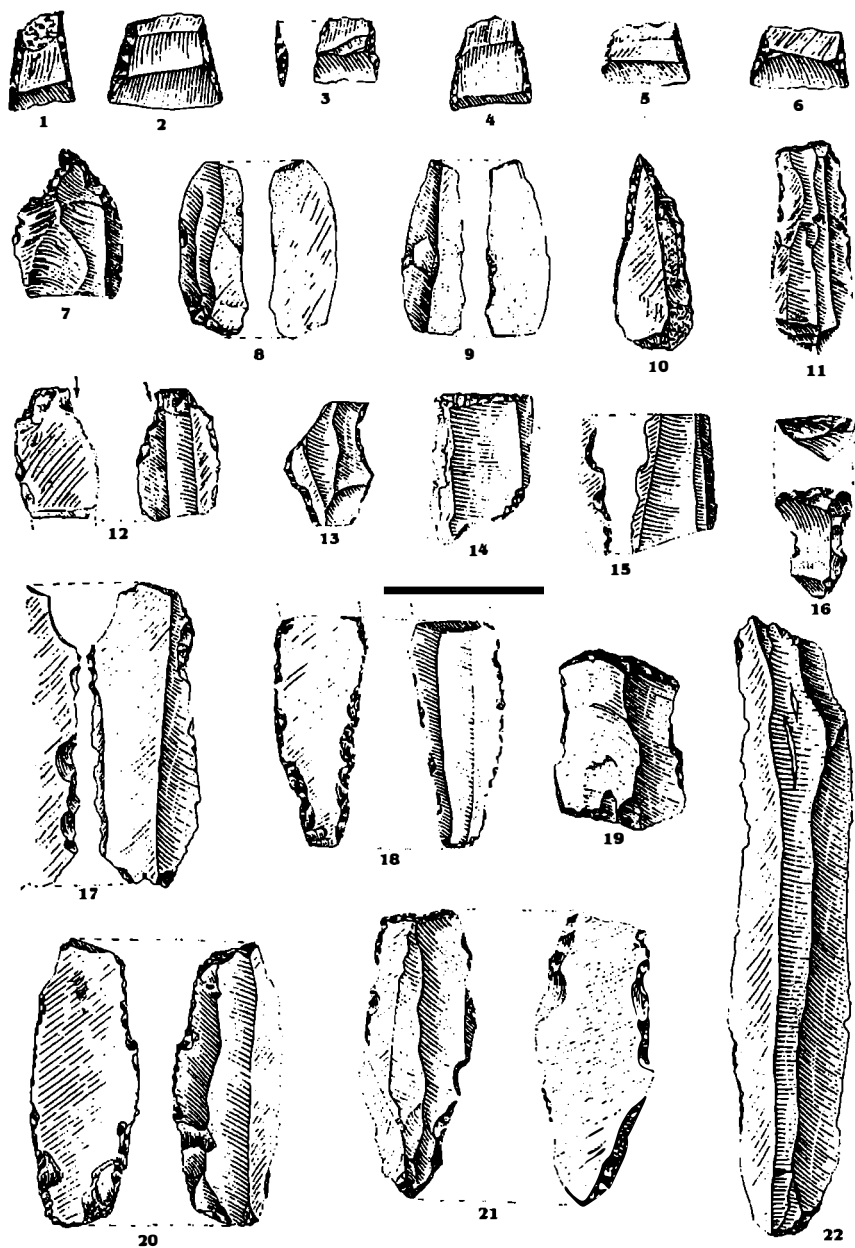
- Păunescu 1989** - Al. Păunescu, *Le paleolithique et mesolithique de Roumanie. (Un bref aperçu)*, în *L'Anthropologie* (Paris), Tome 93 (1989), nr.1, p. 123-158.
- Păunescu 1990** - Al. Păunescu, *Locuirea mezolitică de tip Schela Cladovei de la Ostrovu Corbului (jud. Mehedinți)*, în *SCIIVA*, 41, 2, 1990, p. 123-147.
- Paunescu 1992** - Al. Păunescu, *Scurtă privire asupra paleoliticului din est-sud-estul Banatului*, în *Symposia Thracologica*, nr.9,1992, p. 2-7.
- Perlès 1987** - C. Perlès, *Les industries du neolithique "preceramique" de Grece: nouvelles etudes, nouvelles interpretations*, în J. Kozłowski (ed.) *Chipped stone industries of the early farming cultures in Europe, Archaeologia Interregionalis*, Warsaw-Krakow, 1987, p.19-39.
- Perlès 1989** - C. Perlès, *La Néolithisation de la Grece*, în O. Aurenche et J. Cauvin (ed.) *Néolithisations, BAR, Int. Series* 516, 1989, p. 109-127.
- Radovanović 1996a** - I. Radovanovic, *The Iron Gates Mesolithic* în *International Monographs in Prehistory, Archaeological Series* nr. 11, 1996.
- Radovanović 1996b** - I. Radovanovic, *Mesolithic/Neolithic contacts: a case of the Iron Gates region*, în *Poročilo o raziskovanju paleolitika, neolitika in eneolitika v Slovenji XXIII*, Ljubljana 1996, p.39-48.
- Roman, Boroneanț 1974** - P. Roman, V. Boroneanț, *Locuirea neolitică din Ostrovul Banului de la Gura Văii*, în *Drobeta, I*, 1974, p. 117-128.
- Sarić 1997** - J. Šarić, *The Starčevo chipped stone industry of the sites Ušće Kameničkog potoka, Knjepiste and Velesniča*, în *Archaeology of Eastern Serbia*, Beograd, 1997, p. 377-403.
- Starnini 1994a** - E. Starnini, *Typological and technological analysis of the Körös Culture stone assemblages of Méhtelek-Nádas and Tiszacsege (North-East Hungary). A preliminary report*, în *Josa Andras Muzeum, XXXVI*, 1994, p. 101-110.
- Starnini 1994b** - E. Starnini, *Typological and technological analyses of the Körös Culture chipped, polished and ground stone assemblages of Méhtelek-Nádas (North-East Hungary)*, în *Atti della Società per la Preistoria e Protostoria della regione Friuli-Venezia Giulia*, VIII, 1993, Trieste 1994, p.29-96.

Planșa I . Schemă tipologică sintetică privind industria litică în neoliticul timpuriu din Banat.

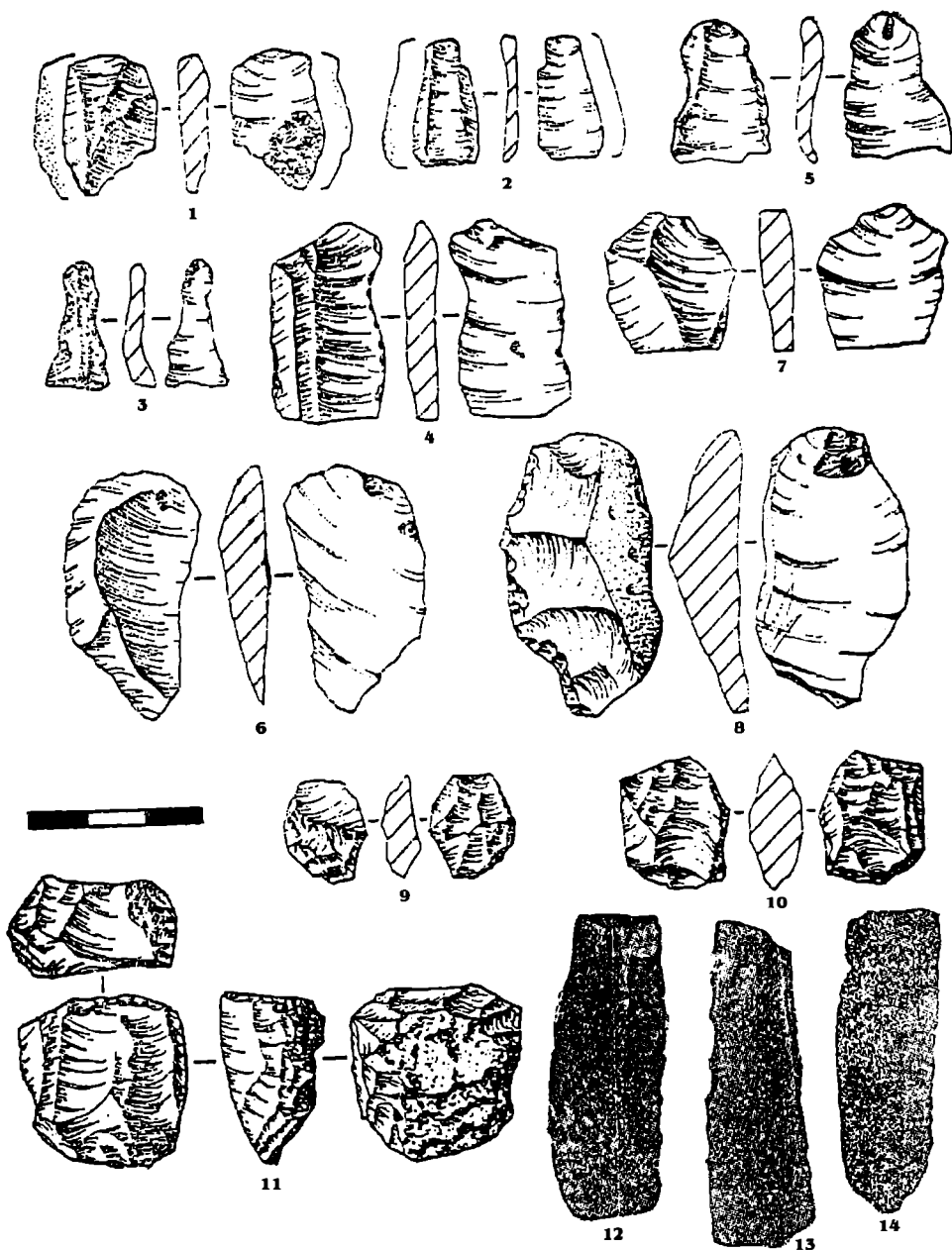

Planșa II . Cuina Turcului, niv.I 1-15,17-19, 23 armături geometrice; 16, 27 piese *à encoche*; 20 gratoar; 21-23, 30 piese componente pentru seceră; 24 lamă retușată; 25 piesă esquillée; 26, 29 burine; 28, 31 piese denticulate, 32 lamă simplă (după Păunescu 1988).

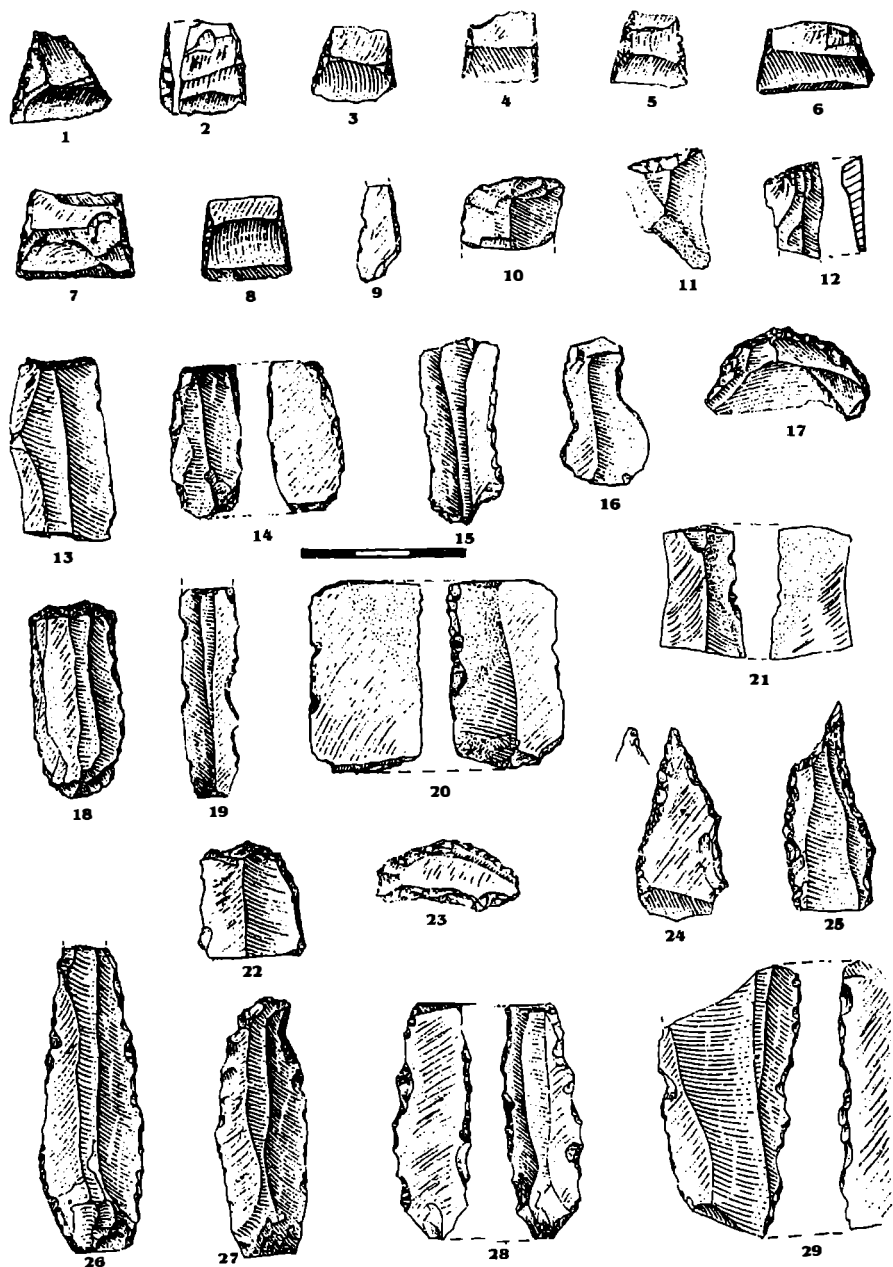

Planșa III. Cuina Turcului, niv.II. 1-6 armături geometrice; 7,10 *percursors*; 8-9 piese componente pentru seceră; 11 piesă *tronquée*; 12 burin; 13 piesă *à encoche*; 14,16,19 gratoare; 15, 17, 20-21 piese denticulate; 18 piesă retușată; 22 lamă simplă (după Păunescu 1988).

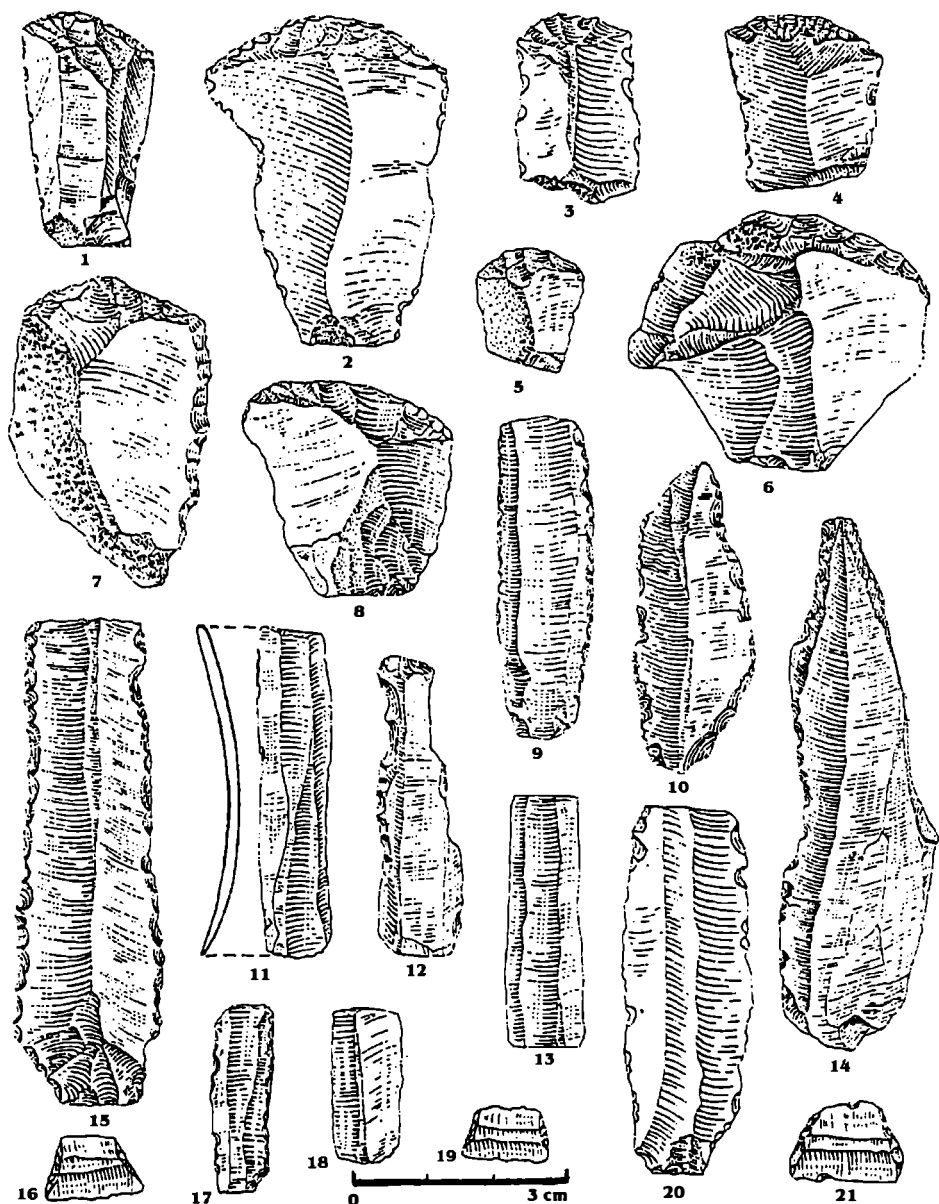

Planșa IV. 1-11 Foeni "Sălaș", 12-14 Silagiu-Buziaș. 1-2 piese componente pentru seceră; 3, 12 piese retușate; 9-11 nuclee; 4-7, 14 lame și așchii simple; 8 *racloir*; 13 piesă denticulată (1-11 după Kuijt 1994, 12-14 după Lazarovici, Sfetcu 1990).

Planșa V. Cuina Turcului, niv.III. 1-8, 17, 23 armături geometrice; 9, 15, 26 lame și lamele retușate; 10-11, 18 gratoare; 12-13, 22 piese tronquées; 14, 20-21 piese componente pentru seceră; 16 piesă à encoche (dublă); 19, 27-29 piese denticulate; 24-25 perçoirs (după Păunescu 1988).

Planșa VI. Ostrovu Banului. 1-8 gratoare; 9-10, 14-15 piese retușate; 16, 19, 21 armături geometrice; 12 piesă denticulată; 17, 20 piese cu retușe marginale de uzură; 11, 13, 18 lame simple (după Roman, Boroneanț 1974).

